

Prof. dr hab. Bogusław Sygit

RECENZJA

rozprawy doktorskiej mgr Witolda Stankowskiego pt. „Procesy przed Trybunałem Ludowym i Wyższym Sądem Krajowym jako przykład bezprawia w systemie prawnym Trzeciej Rzeszy”, Warszawa 2022
napisanej pod kierownictwem naukowym Pani prof. dr hab. Teresy Gardockiej

Ocenę moją muszę poprzedzić osobistą refleksją. Już w latach 70 i 80 XX w., gdy recenzowałem pracę E. Zarzyckiego i Cz. Pilichowskiego i gdy znałem m.in. opracowanie Fr. Ryszki z 1964 r. dot. m.in. funkcjonowania niemieckiego państwa i systemu prawnego podczas II wojny światowej sądziłem, że problem ten jest już dogłębnie zbadany i opisany. Późniejsze prace np. A. Koniecznego, W. Jastrzębskiego czy np. P. Stalskiego dowodziły, że się myliłem; a gdy w marcu 2020 r. otrzymałem do recenzji pracę Pana W. Stankowskiego okazało się, że był to duży błąd, gdyż są ciągle niezbadane problemy z tamtego okresu. Jednym z nich jest dokonanie oceny prawnej funkcjonowania: Trybunału Ludowego, który utworzono z pogwałceniem konstytucyjnego porządku prawnego oraz Wyższego Sądu Krajowego, który znalazł się w zasięgu oddziaływania ideologii narodowosocjalistycznej i totalitarnego państwa Trzeciej Rzeszy. Lukę tą dostrzegł Pan W. Stankowski i w efekcie mamy wspaniałe i wartościowe Dzieło na ten temat. Zapewne nie powstałoby gdyby nie solidne przygotowanie historyczno-prawne, olbrzymia wiedza Doktoranta o funkcjonowaniu Trzeciej Rzeszy (w tym szczególnie sądownictwa), imponujący warsztat naukowy (pozwalający na rozszerzenie w istocie badań podjętego problemu w kraju i zagranicy) – a także zastosowanie trafnie dobranych metod badawczych i wzorcowe wykonanie badań. Chwała za to Doktorantowi i Jego Promotorowi.

W pracy Autor zastosował metody badawcze właściwe dla dyscypliny nauki prawne, czyli: dogmatyczno-prawną, historyczną, problemową i analityczną. Wykorzystał metodę dogmatyczno-prawną, gdyż przedmiotem badania jest prawo. Dzięki tej metodzie zidentyfikował, ustalił, przeanalizował normy prawne, teksty prawne, porządek prawny w badanym okresie. Z kolei dzięki metodzie historycznej scharakteryzował działania

indywidualne i instytucjonalne, które prowadziły do głębokich przeobrażeń, zmian w obrębie całego systemu prawnego Trzeciej Rzeszy. Dzięki metodzie problemowej przeanalizował wybrane instytucje prawa jak Trybunał Ludowy, wyższe sądy krajowe, których działalność i zakres kognicji pozwoliły mu uznać, że są dowodem na odejście od normatywizmu prawniczego.

W pracy klarownie przedstawiono jej przedmiot, cel i hipotezę. Przedmiotem analizy uczynił Doktorant działalność pozakonstytucyjnego organu Trzeciej Rzeszy jakim był Trybunał Ludowy oraz jednego ze szczebli w hierarchii sądownictwa Wyższego Sądu Krajowego. Celem zaś – zebranie dowodów i przedstawienie bezprawia w systemie prawnym Trzeciej Rzeszy w świetle procesów i ich wyników przez Trybunałem Ludowym i Wyższym Sądem Krajowym. Z kolei hipotezą badawczą było udowodnienie, że prawo od momentu dojścia Adolfa Hitlera do władzy z początkiem 1933 r., a szczególnie podczas drugiej wojny światowej – stało się przedmiotem ingerencji i odgórnych działań prowadzących do jego podporządkowania nowemu systemowi władzy, dążącej do dyktatury i budowania totalitarnego państwa, a działanie to daje w efekcie podstawę do twierdzenia, że możemy mówić o bezprawiu w systemie prawnym Trzeciej Rzeszy. Dla zweryfikowania tej hipotezy opracowanie zostało oparte na wszechstronnie zbadanej i wykorzystanej: 1) bazie źródłowej, 2) publikacjach niemieckich uwzględniających treści wyroków wydanych przez Trybunał Ludowy, 3) literaturze przedmiotu, jaka ukazała się w tym przedmiocie w kraju i w Niemczech. Ponadto Autor wykorzystał 9 stron internetowych, 11 publikacji prasowych, 3 wspomnienia, 1 relację i 51 aktów prawnych.

Ad. 1. Baza źródłowa tej pracy jest wyjątkowo bogata i obszerna. Doktorant przeprowadził gruntowne kwerendy i wykorzystał:

- a) zbiory archiwów państwowych w kraju, w: Bydgoszczy, Gdańsku, Poznaniu, Katowicach, Włocławku i Wrocławiu;
- b) dokumentację źródłową znajdującą się w archiwach Instytutu Pamięci Narodowej w: Gdańsku, Bydgoszczy, Katowicach, Poznaniu i Warszawie;
- c) zbiory z niemieckich archiwów federalnych (Bundesarchiv), w tym zespół obejmujący akta Ministerstwa Sprawiedliwości (Reichsjustizministerium).

Ad. 2. Bardzo trafnym i w efekcie przydatnym na potrzeby pracy był pomysł Doktoranta wyszukania w piśmiennictwie niemieckim – publikacji, które przytaczały treść wyroków wydanych przez Trybunał Ludowy. Odnalazł je w pracy K. Marxena i H. Schlüttera (w której załączono 50 wyroków za rzekome popełnienie zdrady stanu bądź zdrady kraju) oraz H. Hillmeiera, który przytoczył wybrane wyroki tego Trybunału.

Ad. 3. Archiwalną bazę źródłową Doktorant uzupełnił licznymi wydawnictwami źródłowymi, które ukazały się w kraju jak i w Niemczech (w sumie 155 pozycji). Wnikliwa analiza literatury dot. działalności Wyższych Sądów Krajowych w Trzeciej Rzeszy podczas Drugiej Wojny Światowej sprawiła, że możliwe było wykorzystanie wielu cennych i ważnych prac dla omawianego problemu, w tym m.in.: J. Tuchela (dot. Wyższego Sądu Krajowego w Berlinie), H. Ludyga (o Wyższym Sądzie Krajowym w Monachium), U. Schwarz (o Wyższym Sądzie Krajowym w Wiedniu czy np. monumentalnego opracowania pod red. W. Forma, W. Neugebauera i T. Schillera.

Rezultaty badań przedstawia Autor w pracy o wzorcowym układzie. Jest on mądrze przemyślany, stosowany do prezentowanego problemu naukowego. Poza wstępem praca ma 8 rozdziałów. Po zapoznaniu z systemem organizacyjnym wymiaru sprawiedliwości Trzeciej Rzeszy, a więc sądownictwem przed dojściem nazistów do władzy, jego przeobrażeniem po dojściu A. Hitlera do władzy, oraz tworzeniem tzw. alternatywnego sądownictwa i sądownictwa specjalnego (rozdział I), scharakteryzowano Trybunał Ludowy - jego organizację, strukturę i kompetencje (rozdział II); aby w rozdziale III omówić działalność sądownictwa niemieckiego podczas drugiej wojny światowej. Są więc rozważania dot. tworzenia, powstawania struktur organizacyjnych sądownictwa niemieckiego na tzw. polskich ziemiach wcielonych do Trzeciej Rzeszy, jak i przedstawiono działalność sądownictwa specjalnego i doraźnego, strukturę i funkcjonowanie Wyższego Sądu Krajowego (Oberlandesgericht) w porównaniu do Trybunału Ludowego. Z kolei w rozdziale IV zostało omówione nazistowskie ustawodawstwo karne, przy uwzględnieniu zmian w prawie karnym materialnym i w kodeksie postępowania karnego. Przypomniano istotę zdrady głównej określanej jako Hochverrat i zdrady kraju jako Landesverrat. W rozdziale V scharakteryzowano szczególną rolę prokuratury i postępowania śledczego przed Trybunałem Ludowym i Wyższym Sądem Ludowym. W kolejnym VI rozdziale omówiono postępowanie procesowe przed Trybunałem Ludowym i Wyższym Sądem Krajowym. Przedstawiono przebieg postępowania procesowego, sesje wyjazdowe wyższych sądów krajowych, rolę oraz pozycję obrońców i konstrukcję wyroku. Na zakończenie rozdziału zamieszczono typowy przykład procesu pokazowego przed Trybunałem Ludowym. W rozdziale VII została przedstawiona rola listów sędziowskich i odgórne wytyczne płynące z Ministerstwa Sprawiedliwości Trzeciej Rzeszy. Pracę doktorską zamyka rozdział VIII. Jest to próba ilościowego ujęcia zagadnienia procesów przed Trybunałem Ludowym i wyższymi sądami krajowymi. Ostatni podrozdział ukazuje pozakonstytucyjny, w całości pozaprawny wymiar działalności Trybunału Ludowego i wyższych sądów krajowych.

Wyniki badań Doktoranta wykazały, że głównym celem narodowych socjalistów od chwili dojścia do władzy było – w sferze prawno-politycznej zerwanie z trójpodziałem władzy i w efekcie podporządkowanie sobie władzy sądowniczej. Ingerencja, a w efekcie podporządkowanie i utrata niezależności sądownictwa przejawiała się wg. Doktoranta w następujących działaniach: 1) reorganizacji i przebudowie wymiaru sprawiedliwości – utworzeniu specjalnego sądu – Trybunał Ludowy (jako przeciwwagi do istniejącego Sądu Rzeszy) oraz sądów specjalnych, które stały się głównym narzędziem w rękach władzy; 2) zmianie przepisów karnych i karno-procesowych co pozwoliło m.in. na orzekanie surowych kar (łącznie z karą śmierci) wobec przeciwników całego systemu politycznego niemieckiego państwa; 3) uchylenie obowiązywania zasad państwa prawa (w tym np. zasady równości wszystkich wobec prawa, powagi rzeczy osądzonej, pełnego prawa do obrony, czy uchylenie zakazu wydawania aktów prawnych o mocy wstecznej *nullum crimen sine lege*; 4) tzw. ręczne sterowanie wymiarem sprawiedliwości poprzez: kierowanie listów do sądów i prokuratury mających uświadamiać konieczność kierowania się narodowosocjalistycznymi interesami niemieckiego państwa, dokonywanie kontroli przebiegu postępowań i przedstawianie zaleceń aby były one zgodne z nadrzędnym interesem państwa, czy odgórne udzielanie wytycznych przez Ministerstwo Sprawiedliwości Rzeszy.

Wobec takich ustaleń Doktorant miał podstawę aby stwierdzić, że procesy przed Trybunałem Ludowym i wyższymi sądami krajowymi przez włączenie ich w realizację m.in. polityki eksterminacji narodów okupowanych były częścią składową całego systemu prawnego Trzeciej Rzeszy, a ich podporządkowanie celom narodowego socjalizmu spowodowało, że procesy i całe postępowania karne uległy degradacji i stały się elementem bezprawia. Ustalenia Doktoranta potwierdziła ustawa niemieckiego parlamentu (Bundestagu) z 25.08.1998 r. o nieważności (uchyleniu) karnosądowych wyroków bezprawia narodowosocjalistycznego reżimu. Zasadnie postępuje Doktorant, aby w świetle Jego badań i dotychczasowych ustaleń – wydane przez Trybunał Ludowy wyroki pozbawienia wolności i kary śmierci za rzekome zbrodnie zdrady głównej czy zdrady kraju – zostały generalnie uznane za nieważne, a skazani za nie – uznani za niewinnych.

Strona formalna pracy nie budzi zastrzeżeń. Praca na 331 stron, jest wzorowo udokumentowana. Ma 491 przypisów. Czyta się ją, a właściwie studiuje z zainteresowaniem, to wnikliwie, bardzo dojrzałe warsztatowo, klarowne, uporządkowane, spójne i logiczne dzieło naukowe. Mądrze napisane pięknym językiem wywody merytoryczne – wzbogacają tabele (14), wykresy (4), aneksy (16) i skany 11 dokumentów.

Od recenzenta wymaga się (i to wynika z sensu recenzji) aby obok pochwał przedstawić uwagi krytyczne. Wnikliwe przestudiowanie tego Dzieła nie dało mi powodów i podstaw, aby wobec tak genialnej pracy je zgłosić. Co najwyżej z zawodowej dociekliwości mam drobną uwagę natury formalnej. Przyznaję przy tym, że przy tak wygórowanym poziomie tego Dzieła – aż wstyd o niej pisać. Na stronie 21 przypis 62 błąd maszynowy w tytule pracy prof. L. Gardockiego. Ten sam błąd powtórzono na str. 320, dotyczący tej samej pozycji piśmiennictwa. Drukując pracę (o co gorąco zabiegam) proponuje ograniczyć tytuł rozdziału I do brzmienia „system organizacyjny wymiaru sprawiedliwości w Trzeciej Rzeszy”; skoro o Trybunale Ludowym jedynie wspomniano w podrozdziale 3, a na dobre rozpoczęto go omawiać dopiero w rozdziale II.

Pracę kończy wyjątkowo zwięzłe podsumowanie. Stanowi ono w istocie rozprawianie się z postawioną hipotezą – potwierdzając, że wyniki badań w pełni uzasadniają, iż procesy przed Trybunałem Ludowym i Wyższym Sądem Krajowym są przykładem klasycznego bezprawia w systemie prawnym Trzeciej Rzeszy. Doktorant tak je precyzyjnie i mądrze przedstawił, że podsumowanie stało się doskonałym streszczeniem całej pracy.

Reasumując

1. praca przedstawiona jako „rozprawa doktorska” to w istocie Dzieło Naukowe. Oceniam je bardzo wysoko, z uwagi na:
 - a. podjęty temat (który dotąd, gdy chodzi o działalność Trybunału Ludowego nie był podejmowany w piśmiennictwie krajowym, m.in. z powodu błędnego nie rozgraniczania działania tego Trybunału i Sądu Rzeszy Niemieckiej);
 - b. wzorowo przygotowane, wykonane i udokumentowane badania, i ich wyniki;
 - c. wyczerpujące wykorzystanie bazy źródłowej i wydawniczej, nie tylko krajowej, ale przede wszystkim zagranicznej;
 - d. wykazaną wielką erudycję Doktora, tak historyczną, a przede wszystkim prawniczą;
 - e. sposób rozwiązywania postawionego sobie problemu naukowego i jego prezentacji.Język wywodów jest precyzyjny i zrozumiały. Za nimi stoi wielka i rzetelna praca Doktoranta, wsparta na solidnym przygotowaniu i imponującym warsztacie naukowym.
2. Spośród dotąd recenzowanych przeze mnie 60 prac doktorskich – jest to bezspornie najbardziej wartościowa i ważna dla nauki prawa (w tym historii prawa) rozprawa doktorska. Dlatego też z całym przekonaniem wnoszę o jej nagrodzenie i opublikowanie.

3. Konsekwencją tak wysokiej mojej oceny jest stwierdzenie, że Praca doktorska Pana mgr Witolda Stankowskiego pt. „Procesy przed Trybunałem Ludowym i Wyższym Sądem Krajowym jako przykład bezprawia w systemie prawnym Trzeciej Rzeszy” odpowiada wymogom stawianym przez art. 13 ust. 1 ustawy z 14.03.2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz.U. 2003, poz. 65 ze zm.; w zw. z § 6 ust. 2 rozporządzenia Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z 30.10.2015 r. w sprawie szczególnego trybu i warunków przeprowadzania czynności w przewodzie doktorskim (Dz. U. 2015, poz. 1842) w zw. z art. 179 ust. 2 ustawy z 3.07.2018 r. – Przepisy wprowadzające ustawę Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. 2018, poz. 1669) – jako że: a) wywody w niej zawarte prezentują ogólną wiedzę teoretyczną Pana mgr Witolda Stankowskiego w tej dyscyplinie; b) dowodzą umiejętności samodzielnego prowadzenia pracy naukowej a przedmiotem przedłożonej pracy jest; c) oryginalne rozwiązania podjętego problemu naukowego.
4. W związku z tym wnoszę o dopuszczenie Pana mgr Witolda Stankowskiego do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

